

DİL YARASI, YÜZ KARASI: KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE İFTİRA

Be Hurt by Slander and Disgrace: Slander in Classic Turkish Poetry

Şevkiye KAZAN NAS¹

Hatice KÖŞGER²

¹ Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, sevkazan@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-2345-6789

² Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, kosgerhatice44@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-7337-0318

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 07.10.2021

Kabul/Accepted: 20.10.2021

DOI:10.20322/littera.1005992

Anahtar Kelimeler

İftira, bühtân, ifk, müfteri, klasik Türk şiiri.

ÖZ

İnsanoğlu, her devirde ve her toplumda iftiraya uğrama hususunda çeşitli sorunlarla uğraşmak zorunda kalmış ve hep bir mücadele içinde olmuştur. Bazı insanlar, kendi çıkarları uğruna menfaat ve makam elde etmek, itibar kaybettirmek gibi düşüncelerle nefislerinin de etkisiyle iftira atılmaktan çekinmemişlerdir. Kur'an'ın da yasakladığı kötü davranışlardan ve büyük günahlardan birisi olan iftira, hiçbir topluma ait değildir ve hiçbir toplum tarafından da hoş görülmemiştir. İftira, insanlar arasındaki sevgi, dostluk ve güveni zedeleyip düşmanlığı arttırdığı ve toplumun düzeninin bozulmasına sebep olduğu için toplumda bir ahlak problemi ve manevi bir hastalık olarak kabul edilmiştir.

Yaşadığı toplumun bir ferdi olarak klasik Türk edebiyatı şairleri de iftiraya kayıtsız kalmamışlar; divanlar ve mesneviler başta olmak üzere, edebî eserlerin pek çoğunda iftiranın toplumda ahlâkî çöküntüye, kişiler arasında birlik ve bütünlüğün bozulmasına neden olduğunu anlatarak insanlara nasihat etmişlerdir.

Çalışmamızda öncelikle farklı yüzyıllara ait divanlar ve mesneviler taranmış; iftira, bühtân, ifk kelimelerinin geçtiği beyitler tespit edilmiştir. Bu beyitlerden yola çıkılarak, makale sınırları içinde, iftiranın klasik Türk şiirimizde nasıl yer aldığı genel başlıklarla dikkat çekilmek istenmiş ve böylece daha kapsamlı bilimsel çalışmalara örnek olması hedeflenmiştir.

ABSTRACT

Human beings have had to deal with various problems about being slandered in every era and in every society and they have always been in a struggle. People did not hesitate to slander, with the influence of their souls, with thoughts such as gaining interest and authority for their own interests and losing their reputation. Slander, which is one of the bad behaviors and major sins prohibited by the Quran, does not belong to any society and is not tolerated by any society. Slander is seen as a moral problem and a spiritual illness in the society because it damages love, friendship and trust among people, increases hostility and causes the order of society to deteriorate.

As a member of the society they lived in, the poets of classical Turkish literature were not indifferent to slander; In many of the literary works, especially in the divans and masnavis, they gave advice to people by explaining that slander causes moral collapse in society and the deterioration of unity and integrity among people.

In our study, first of all, divans and masnavis belonging to different centuries were scanned; couplets in which the words slander, bühtân and ifk are used have been identified. Based on these couplets, within the boundaries of the article, it is aimed to draw attention to how slander takes place in our classical Turkish poetry, and thus it is aimed to set an example for more comprehensive scientific studies.

Keywords

Disgrace, slander, blacken, classical Turkish poetry.

Atıf/Citation: Kazan Nas, Ş., H. Köşger (2021), "Dil Yarası, Yüz Karası: Klasik Türk Şiirinde İftira", *Littera Turca*, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 1376-1402.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ş. KAZAN NAS, sevkazan@gmail.com, Hatice KÖŞGER, kosgerhatice44@gmail.com

GİRİŞ

“İftira”, lügatte “f.r.y” kökünden hümâsî olan “iftrâ” fiilinin mastarında “bir nesneyi fitne için kesmek, uydurmak, bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etme, kasıtlı ve asılsız suç yükleme, yalan yere birisini suçlu gösterme, en çirkin yalan” anlamlarında Arapça “ifti’al” vezninde bir kelimedir. İftira eden yani “müfteri” ya kendi suçunu başkasına yükleyen ya da başkasına aslı olmayan bir töhmet ve kabahat isnat eden, kara çalan kimsedir. (Âsım Efendi, 2014: VI/5922; Şemseddin Sami, 2015: 495, 856; Muallim Naci, 2009:252, 468; TDK, 2005: 939, 1431). Günlük dilde kullandığımız “iftira çalmak”, “iftira etmek”, “iftira atmak”, “iftiraya uğramak”, “çamur atmak”, “kara çalmak”, “kara leke”, “kuru iftira”, “leke sürmek”, “yüz karası”, “zan altında kalmak”, “atlasa kıl yapışmaz”, “çamur at izi kalsın” gibi deyim ve atasözleri de iftira kelimesinin anlamıyla ilgilidir.

Birine haksız yere suç atmak, karalamak anlamlarını içeren “ifk, kazf, bühtan, kizb ve zûr” gibi kelimeler iftiraya yakın anlamdadır. Günlük dilde “iftira” kelimesi daha yaygın olmakla birlikte hukuk ve ahlâkta, fıkıh terimi olarak daha çok “ifk”, “kazf” ve “bühtan”nın kullanıldığı (Çağrı, 2000: 522) görülmektedir.

Arapça “e.f.k” sülâsîsinden masdar olan “ifk” kelimesi, “bir şeye engel olmak ve çevirmek, bir kişinin muradına engel olmak, isteğinden vazgeçirmek, bir suçu birisine yüklemek, yalanın en kötüsünü söylemek, iftira, bühtan” (Âsım Efendi, 2014: 4199; Şemseddin Sami, 2015: 494) anlamlarındadır. Hz. Ayşe’nin iftiraya uğraması ya da Hz. Ayşe’ye zina iftirası atılması “ifk hadisesi” (Fayda, 2000: 507-509) olarak bilinir ve adını Kur’an-ı Kerim’deki olaya ilişkin ayetlerdeki “ifk” kelimesinden alır. Kur’an’ın “*O İftirayı çıkaranlar, içinizden küçük bir gruptur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için hayırlıdır. O iftiracılar gelince, onlardan her birinin, işlediği günah nispetinde cezası vardır. Bu yaygaranın elebaşılığını yapan şahsa ise cezanın en büyüğü vardır.*”; “*Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi din kardeşleri hakkında iyi zan besleyip de “Bu, apaçık bir iftiradır” deselerdi ya!*”; *Onlar/iftiracılar, bu iddialarına dair dört şahit getirselerdiler ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancılardan ta kendileridir.*”; “*Eğer size dünya ve ahirette Allah’ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu!*”; “*Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağızınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır.*”; “*Bu iftirayı işittiğiniz vakit, “Böyle sözleri ağızımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah’ım! Bu, çok büyük bir iftiradır” deseydiniz ya!*”; “*Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor.*”; “*Allah, size ayetleri açıklıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”; “*İnananlar arasında hayasızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*”; “*Allah’ın lütfu ve rahmeti sizin üzerinize olmasaydı ve Allah çok esirgeyici ve çok merhametli olmasaydı, hâliniz nice olurdu?*” (Nur Suresi 24/11-20) ayetlerinde Hz. Ayşe’ye atılan zina iftirasından bahsedilmekte, yapılanın yanlışlığına ve çirkinliğine dikkat çekilmekte; iftira ve dedikodu olayı karşısında insanların nasıl bir tavır içinde olmaları gerektiği konusunda onlara yol gösterilmektedir.

Arapça “kazf” kelimesi de “taş veya söz atma, yükleme, isnat etme” anlamının yanı sıra fıkıhta “iffetli bir kimseye hiçbir delil olmaksızın zina iftirasında bulunma” şeklinde tanımlanır. Zina iftirası ithamında bulunan

kişiye “kâzif”, itham edilene “makzûf”, bu amaçla kullanılan söze “makzûfun bih”, zina isnadının yapıldığı yere de “makzûfun fih” denilir (Âsım Efendi, 2013: 3821; Aktan, 2002:148). Kur’ân’da da geçen kazf, haramdır ve büyük günahlardan birisi olarak kabul edilir. “İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.” (Nur Suresi 24/4) buyruğuyla bu iftiranın yani kazf suçunun cezası, “kazf haddi” olarak bildirilir.

Arapça “b.h.t” sülâsîsinden mastar olan “bühtan”, “bir kimseye yapmadığı bir şeyi veya söylemediği bir sözü yükleyerek iftira etmek; çirkinliğinden dolayı söylenmesi uygun olmayan bir söz ile dinleyeni şaşkırtan yalan, hayrete düşüren iftira” (Âsım Efendi, 2013:735-736; Şemseddin Sami, 2015:160) anlamlarına gelir. Kur’ân’da “gıybet” ile yalan, iftira, zina, haram, zulüm ve dehşete düşmek, hüsrana uğramak anlamlarında kullanılan “bühtan” kelimesi yakın anlamlıdır. Ancak bu iki kelime arasındaki en önemli farkı Hz. Peygamber, bir kişiyi kendisinde bulunan kusurlarla anmanın gıybet olduğunu, kendisinde bulunmayan bir kusuru ona isnat ederek onun aleyhinde konuşmanın ise iftira sayılması gerektiğini belirtmiştir (Çağrı, 1996:63).

“Zan”; sanma, sanı, sezme; şüphe, tereddüt, işkil (Şemseddin Sami, 2015:1368) anlamındadır ve Kur’ân’da geçen “Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyuyorlar. Şüphesiz zan, hakikat namına hiçbir şey ifade etmez.” (Necm, 53/28) ayetinden de anlaşıldığı üzere, “kesin bilgi içermeyen bir durum”dur. İnsanların bir bilgi kaynağına dayanmadan, bilgisizce yaptıkları zannın hiçbir şekilde fayda vermeyeceği ve hakikat namına hiçbir şey ifade etmeyeceği anlaşılır. “Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.” (Hucurât, 49/12) ayetinde de zannın bir kısmının günah olduğu vurgulanmıştır.

Asıl olarak “meyletme ve sapma” anlamındaki “zûr” kelimesi, “haktan sapma, yalan” (Âsım Efendi, 2013:1991) demektir. Kur’ân’da geçen “zûr” kavramı hakkında müfessirler, kelimenin ayetlerde “şirk, yalan, batıl, yalancı şahitlik, nifak anlamlarında kullanıldığını belirtirlerken bazı müfessirler bir ayette geçen “kavlü’z-zûr” ifadesini “yalan ve Allah’a karşı iftira” olarak açıklarlar (Çatak, 2017: 43-44).

1.Yalan Söylemek ve İftira Atmak

Olmayan bir şeyi olmuş gibi anlatmak, başkası hakkında yalan söylemek anlamına da gelen iftiraya en yakın kelime “yalan”dır. Ancak iftira ile yalan aynı şeyler değildir. Her iftira, bir yalandır; ama her yalan, bir iftira değildir. İftiranın zararı daha çok başkasına dokunurken yalanın zararı genellikle kişinin kendisinde kalır. Yapmadığı bir iş için ‘yaptım’ demesi, birini sahip olmadığı sıfatlarla övüp olumlu şeyler söylemesi gibi genellikle kişinin kendisini ve başkalarını kandırmasıyla ilgilidir (Akpınar, 2011: 17-19). Şiirdeki yalanla hayatın içindeki yalan her zaman aynı olmayabilir. Gerçekte yalan, karşıdakini aldatmayı amaçlarken, şiirde kastedilen yalan bazen farklılık gösterebilir. Yalan, gerçeğin zıttı olarak değil çoğu defa manaya incelik katmak maksadıyla mecazi anlamlarda (Akpınar, 2014:45) kullanılabilir. İftirayla ilgili olarak “kizb, ifk, bühtan, kavl-i zûr, mekr, hile”; yalanda ise “kandırma” ve bu anlama gelen “aldatma, mekr, hile, dürûg” gibi yakın anlamlı kelimelere daha çok

yer verildiği görülür. İftira ile yalan, çoğu zaman birbirine hem yakın hem de uzak olmakla birlikte her ikisinde de “mekr, hile, kizb, bühtan” ortak ifadelerdir.

Sünbülzâde Vehbî, “Söze yalan ve iftira karıştıran sahtekârların sonu kesilmez; yalancı şahit ise bitmez tükenmez.” anlamındaki beytinde “ehl-i tezvîr” ifadesiyle yalancının yanı sıra iftiracıyı da kastetmiştir:

Ehl-i tezvîre nihâyet yokdur
Şâhid-i zûr ise gayet çokdur (S.Vehbî, *Lutfiyye*/689)

Klasik Türk şiirinde “iftira”dan başka “bühtan” kelimesi de çok kullanılmıştır. Zaten “bühtan” da sözlükte hem iftira hem yalan anlamındadır. Şair Mostarlı Hasan Ziyâî, “Sevgiliye kavuşma hususunda can inanmıyor.” anlamındaki beytinde vuslatın imkânsızlığından, dünyanın onu oyaladığından, kandırıldığından söz ederken “bühtân”ı yalan anlamında kullanmıştır:

Vaslun vücûdı var mı henüz cân inanmıyor
Gerçi ki vaslı ile bana bühtân ider cihân (Hasan Ziyâî, G. 377/3)

Şaire Mihrî Hatun, karşılıklı şiirler yazarak şakalaştığı şair Makâmî’nin kendisine iltifatlı bir gazel yazması üzerine, ona cevaben yazdığı gazelde bu iltifatların doğru olmadığını ve şahsına bühtan edildiğini belirtip “... Şairler yapmadıkları şeyleri söylerler.” (Şu’ara,26/224-226) ayetine telmihte bulunup “Şairlerin çoğu yalancıdır, sözlerini çok da dikkate almamak gerekir” derken bühtan/iftira ve yalancı kelimelerini bir arada vermiştir:

Bühtânlar eylemiş bize ra’nâ diyü hatîb
Şâ’irlerün bir nicesi gayet yalancıdur (Mihrî Hâtun, G.51/2)

İlk Türk-İslam eseri olan Kutadgu Bilig’den itibaren nasihat-nâme türündeki eserlerin pek çoğunda doğrudan iftirayla ilgili olmasa da yalanla ilgili nasihatler edilip yalanın zararlı bir alışkanlık veya huy olduğu (Karaköse, 2014:129-130) söylenir ve insanlar bu kötü davranışlara karşı uyarılır. Klasik Türk edebiyatında da hem divan ve mesnevilerde hem de nasihat-nâme türündeki eserlerde iftiranın toplumda ahlâkî çöküntüye, kişiler arasında birlik ve bütünlüğün bozulmasına sebebiyet verdiği konusunda telkinlerde bulunulur ve nasihatler edilir.

Kur’an’da da yasaklanan yedi büyük günahın biri olan yalan ve iftiranın kişide yıkıcı ve gönlü vîran edici etkilerine yönelik olarak *Pend-nâme-i Gedûsî*’de “Beddua etme, kimseyi kınama, kimseye yalan söyleyip iftira etme. Kimsenin gönlünü kırma, kimseyi üzme.” anlamındaki beyitte “kizb” yalan, “bühtân” ise iftira manasında kullanılmıştır:

La’n u ta’n u kizb ü bühtân eyleme
Kimsenin kalbini vîrân eyleme (Kutlar Oğuz vd. 2018:492)

2. İftiradan Kaçınmak ve İftiraya Uğramak

İftira, dil yoluyla bir insanın haysiyet, şeref ve namus gibi manevi hayatına saldırı anlamında çirkin bir davranış biçimidir. İftira atmaktan kaçınmak gerekir. Eşrefoğlu Rûmî, *Nasihât-nâme*'sinde "İftira eden kimselerden olma, yoksa helak olursun. Doğrudan, adaletten/Allah'tan yana ol, hiç kimseden korkma." diyerek, iftira atmanın kötü bir şey olduğunu vurgular:

İftirâ ehli olup olma helâk

Hakkı dutgıl kimseden hiç itme bâk (Yorulmaz, 2020: 120)

Kuddûsî, "İnsan yakınında olan kişiyle bilindir, başkasına gitmeye hacet yok. Arkadaşın salih bir insansa ona güzel yaklaş, sakın iftira etmeye kalkma." anlamındaki beytinde bir kimse veya bir olay hakkında iyi düşünmek gerektiğini, kötü zannın ve iftira atmanın çirkin olduğunu ifade eder:

Karîninden bilinür kişi sorma kimseden hâlin,

Karîn sâlih ise hüsn-i zann it düşme bühtâna (Kuddûsî, 90/2)

Birisine iftira atmak, iftiraya uğrayanın hayatında telafi edilemeyecek sıkıntıların meydana gelmesine sebep olabilir. Bir insanın şeref ve namusu, hayatında sahip olduğu pek çok şeyden daha önemlidir. Edirneli Nazmî'ye göre insan, bu dünyada her an pek çok kötülükle ve zorlukla karşılaşabilir; ancak bunlar içinde iftiraya uğramaktan daha fenası olamaz:

Gerçi uğrar bu cihânda kişi çok dürlü güce

Olmaz ammâ dahî bir güc ki ola bühtândan eşed (E. Nazmî, G.134/2)

Şair Hâmîdî-zâde Celîlî, "Sevgili, 'ağzımın sırrını ortaya çıkardın' diye beni azarladı. Dünyada hiç kimse yok yere iftiraya uğramasın." anlamındaki beytinde açılmama bakımından bir sır olarak hayal edilen sevgilinin ağzına aslında ulaşmanın mümkün olmadığını ve yok yere iftiraya kurban gittiğini söyleyerek üzüntüsünü dile getirirken iftiraya uğramanın kötü bir şey olduğunu ima eder:

Ağzımın sırrını keşf itdün diyü kıldı 'itâb

Yok yire hiç kimse 'âlemde bühtân olmasun (Celîlî, G.323/4)

Şair Kâmî, zamanının yazar ve şairlerini tenkit ettiği bir beytinde gerçeklerin çarpıtılması ve abartılmasından şikâyet eder. Zamane insanların zaten yalancı ve iftiracı olduğunu, iftira kaleminin de bu insanlardan beş beter olduğunu söyler. Kendisinin edeceği bir ah ile kaleminin bire beş katarak yazacağını söyleyerek dönemin bozukluklarına yönelik eleştirilerinin çok fazla olduğunu vurgular:

İftirâ-yı hâme ebnâ-yı zamândan beş beter

Ben bir âh itsem yazar ammâ birine beş katar (Kâmî, Mt.29)

İftira suçu, yüz karası ve yüz kızartıcı bir durumdur. "Yüz karası", utanç verici, utanılacak bir durum; ailesi, çevresi için utanç verici bir iş yapmak anlamında bir deyimdir. Kalkandelenli Mu'îdî "Yazıklar olsun, senin saçının sevdası/karalığı yüzünden ahunun göbeğindeki misk gibi yüreğim yaralandığı için bu yüz karasından daha

kurtulamadım.” anlamındaki beytinde, ilmini ve sanattaki başarısını çekemeyen bir grup tarafından iftiraya uğradığını ve yüz karası bir suç ile suçlandığını (Tanrıbuyurdu, 2014: 137) ima eder:

Sîne-çâküm nâfeveş sevdâ-yı zülfünle senün

Veh ki dahi olmadum bu yüz karasından halâs (Mu’îdî, G.192/6)

Kadı Burhaneddin’in “Nisan bulutu menekşenin üzerine ne kadar yağmur dökse de zülfünün yüz karasını yıkayamaz.” anlamındaki beytinde zülf, sevgilinin yüzünü sakladığı için yüz karası olarak aşağılanır ve zülfün utanç verici bir suç işlediği söylenir. Burada yüz kızartıcı suç işleyenlerin yüzüne kara sürülüp halka teşhir edildiği olayı da hatırlanmalıdır:

Nîsân bulıdı yağmurı dökdi benefşeye

Zülfüñ katında yuyımadı yüzi karasın (K. Burhaneddin, G.1289/2)

Klasik Türk şiiri geleneğinde iftira, farklı anlamlarda bazen sosyal hayattan bir olay bazen sadece hayal ve zihin ürünü bir imaj olarak karşımıza çıkar. XVIII. yüzyılın “reis-i şairân”ı Osmanzâde Tâib “şairlikte adı anılacak kişilerin Neylî ve Kâmî olduğunu, onlar dururken şairlikte bir başkasının adını anmanın adı geçen şairlere iftira olacağını, haksızlık yapılacağını” söylerken Neylî ve Kâmî’nin şairliklerini över:

Veli ben bildüğüm şâ’ir fakat Neylî vü Kâmîdür

Hatâdur gayre itmem şâ’iriyet ile bühtânı (Erişen, 2017: 29)

3.Kuru İftiraya Uğramak

Gerçekle hiçbir ilişkisi olmayan, hiçbir dayanağı bulunmayan iftirayı “kuru” sıfatıyla niteleyip pekiştirmek suretiyle söylemlerin boş ve asılsız olduğu vurgulanır. Mostarlı Hasan Ziyâ’î, *Divan*’ında kuru iftiraya uğradığını söylerken bu iftira ile ilgili bir bilgi vermez. “İftira taşı ile ırz şişesini kırdılar.” tabirinden namusuna yönelik bir iftira olabileceği düşünülebilir:

İftirâ taşı ile şişe-i ‘irzun sıdılar

Gitdi yüz suyu sevinmekde ‘adû-yı bî-dîn (Ziyâ’î, K.8/19)

Uğradun bir kuru bühtâna yaşun akmakda

Yiridür gark ola ger bahr-ı sirişkünde zemîn (Ziyâ’î, K.8/29)

Edirneli Nazmî, “Bir taraftan vücuda gelen diğer taraftan de harap olan bu fani âlemde en üstün insan bile kuru iftiradan kurtulamaz.” anlamındaki beytinde “ne acayip hikmettir.” sözüyle de kuru iftiraya uğrama konusunda şaşkınlığını dile getirir:

‘Âlem-i kevn-i fesâd içre ‘aceb hikmet o kim

Degme kimse olmag olmaz kuru bühtândan halâs (E. Nazmi, G.2987/3)

Âşık, aşk uğrunda canından geçebilmeli, can verip sevgiliye ulaşabilmelidir. Eğer sevgiliyle kendisi arasında engel olan canını bile aradan çıkartamayacaksa aşk davasını bırakmalıdır. Muhibbî'ye göre zaten canından geçemeyen âşığın bu aşk davasını gütmesi ona "kuru iftira" olacaktır:

Muhibbî kim ki 'âşıkdur bu yolda terk-i cân itmez
Kosun ol da'vâ-yı 'ışkı ana ol kuru bühtândur (Muhibbî, G.509/5)

Hayâlî'nin "Âşığın gözyaşı, sevgilinin beni gamını gözüne almaz diye gözbebeğine kuru iftira atar." anlamındaki beytinde gözbebeği ile ben ilgisi kurulurken yaş ve kuru kelimeleriyle tezat yapılır. Gözbebeği, şekil ve renk bakımından bene benzetilir. Sevgilinin beni hayali, daima âşığın gözbebeğindedir. Gözyaşı, sevgilinin beni gamını görünce almaz diyerek ona kuru iftira atar:

Hâli gamını aynına almaz deyi yarın
Göz merdümüne eyledi yaşım kuru bühtân (Hayâlî, G.380/3)

4. İftiranın Sebepleri: Kıskançlık, Zalimlik ve Cahillik

Kıskançlık veya çekememezlik, dedikodu ve gıybet, alaya almak, küçük düşürmek, kibirlenmek gibi kötü ahlâk ve alışkanlıklar, kişiyi iftiraya sürükleyen sebeplerdir. Haset veya kıskançlığın sonunda genellikle kötü şeyler ortaya çıkar. "Kıskanmak", "sevgide ya da kendisiyle ilişkili şeylerde bir başkasının ortaklığına ya da kendisinden üstün durumda görünmesine katlanamamak; herhangi bir yönden kendisinden üstün gördüğü kimsenin bu üstünlüğünden acı duymak; mecazen yerinde olmayı istemek, imrenmek"tir. "Kıskançlık" ise "bir kimse bir üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birisinin, başkası ile ilgilendiği kanısına varıldığında takınılan olumsuz tutum"dur (TDK, 2005:1167). Haset etmek; "başkasının sahip olduğu maddi veya manevi imkânları çekememek, bunlardan rahatsız olmak, kıskanılan kişinin elinden bütün bunların gitmesini istemek" (Çağrı, 1997:378) manasında kıskanmak veya çekememektir.

Klasik Türk şiirinde iftira atanlar; cahilliği, kabalığı, çirkin tutum ve davranışları, kıskançlığı, kibri, inadı, şerri sevmesi, yalan söylemesi, zulmü, hak tanımazlığı, kadir ve kıymet bilmemesi gibi hep olumsuz kişilik özellikleriyle anılmıştır. Haset ehli olan rakiptir. Şair Behiştî kendisini tecrid ederek rakibin Behiştî'yi sevgilinin gözünden düşürmek istediğini ve âşık değil diyerek ona iftiralar attığını söyler:

Ehl-i hased senünçün 'âşık degül dimişler
Yine Behiştî tâze bühtân mübârek olsun (Behiştî, G.393/5)

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde şairler kendilerini rint olarak görür ve her fırsatta zahitlere çatarlar. Rintler, şarap meclislerinden ayrılmak istemezler ve bu durumun kendilerine yakışan bir davranış olduğunu düşünürler. Şeyh Galip, "korkusuz rintleriz, kıskançlarımız çoktur. Şarap içmekten tövbe etmiş derlerse bu bize iftiradır." anlamındaki beytinde iftira atanlar ile kıskanç zahitler arasında bir ilgi kurar:

Rind-i bî-pervâlarız hussâdımız çokdur eğer
Tevbe etmiş bâdeden derlerse bühtândır bize (Ş. Gâlib, G.301/3)

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde “Hüsrev’i kıskanan hasetçiler, Hüzmüş Şah’a şehzadesini kötölemek isterler. Kendi adına para bastırıldığını ve şah olmak istediğini söyleyerek Hüsrev’e iftira atarlar. Hikâyenin arasına giren şair Celîlî’ye göre “haset, yakıcı bir ateştir. Kıskanç da o ateşe giren çıplak bir insan gibidir. Haset edenin kalbinde ateşten bir yara olur. Bu öyle bir ateşten yaradır ki yüreği yağ dolu olsa bile o yağı eritir:

Meger birkaç hasûd el bir iderler
Dirilüp fitne vü tezvîr iderler
Hased pür-âteş-i sûzâna benzer
Hasûd oda giren ‘uryana benzer
Ne bî-dîn kim giriftâr-ı haseddür
Kemend ü bendi *hablün min meseddür*¹
Hased olur hasûda âteşîn dâğ
Eridür yüregi olsa tolu yağ
Hasedden Hüsrevi gamz eylediler
Şehenşeh Hüzmüşe remz eylediler
Didiler sikke urdı zer ü mihre
Diler kim şâh ola taht-ı sipihre (Celîlî, *Hüsrev ü Şîrîn*/804-809)

Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadesi Mustafa’nın uğradığı iftira ve bunun sonucu olarak katledilmesi olayı, klasik Türk şiirinde manzumelere konu olmuş; yalan ve iftira mağduru Şehzade Mustafa’nın katliyle ilgili birçok mersiye kaleme alınmıştır (Çavuşoğlu, 1982: 641-686). Bunların en meşhuru olan Taşlıcalı Yahya Bey’in mersiyesinin bir beytinde de görüldüğü üzere “yalancının kuru iftirası ve gizli kıskançlığı” şehzâdenin acıklı sonunu hazırlamıştır. “Buğz-ı pinhân”, Şehzade Mustafa’yı sevmeyen ve ona iftira atarak, onun ölümüne sebep olan kişilerdir. Taşlıcalı Yahya’nın yalancı kelimesinden kastettiği Rüstem Paşa’dır. Şair burada istiare sanatı yaparak Rüstem Paşa’yı yalan söylemek ve entrika kurmakla itham eder:

Yalancınınun kuru bühtânı buğz-ı pinhânı
Akıtdı yaşumuzu yakdı nâr-ı hicrânı (Aktan, 2020:407)

Şehzâde Mustafa hakkında asılsız dedikoduyu duyan ve onun ölümünün arkasında yalan ve iftirayla destekli bir kurgunun olduğunu düşünen şair Taşlıcalı Yahya, “*O mâhî ince hayâl ile itdiler ma’dûm*” mısraı ve “*Bir iki fesâd ehli nitekim şemşîr / Bir iki nâme-i tezvîri kıldı katline tîr*” beytiyle kılıç benzeri birkaç arabozucunun, düzmece bir iki mektupla padişahı inandırarak şehzâdenin ölümüne sebebiyet verdiklerini dile getirir. Hatta bununla da yetinmez, padişahın yakınındaki Sadrazam Rüstem Paşa’nın bu işte parmağı olduğunu açıkça belirtir (Zavotçu, 2007:75). Gözyaşını akıtan ve ayrılık ateşini yakan yalancının Rüstem Paşa’nın kuru iftirası olduğunu söylerken iftirayı kuru sıfatıyla niteleyerek bunun boş ve asılsız bir söylem olduğunu vurgular. “*Hatâsı gayr-i muayyen*

¹ “... *hablün min mesed*” Tebbet Suresi 111/5. (Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da o ateşe girecektir.)

günahı nâ-ma'lûm / Zihî şehîd-i sa'îd zihî şeh-i mazlum" beyitinde ise şehzade, "suçu günahı olmayan bir kutlu şehit ve zulme uğramış şah" olarak nitelendirilir; çünkü yalan ve iftirayla itham edilip yok yere infaz edilmiş ve iftira gibi bir kötülük sonucu zulme uğrayarak öldürülen Müslümanlar ile din ve devlet yolunda canını verenlere şehit denilmesinden dolayı da kutlu bir şehit sayılmıştır (Şentürk, 2011: 371).

Şair Ravzi, kaside nazım şekliyle kaleme aldığı hicviyesinde Taciroğlu adında müminlere zulmeden, sözü yalan olan ve nifakla uğraşan bir kadından söz eder. Böyle bir kadı görmediğini söyleyerek onu kâfir olarak nitelendirir ve fitne çarşısında yalan alıp yalan/iftira satan bir tacire benzeter:

Kizb alur 'âlemlere bühtân satar
Çâr-sû-yı fitnede tâcir gidi (Ravzî, K.16/12)

Yusuf Hakîkî, "*ey v'ey n'idelüm ey v'ey*" redifli kasidesinde cihan halkının durumu ile ahir zamanın fitnelerini ve kötülüklerini belirtirken "Boş ve saçma konuşma ya da yalan ve iftira, cahilleri hiç bırakır mı?" anlamındaki beytiyle iftira atanların ve yalan söyleyenlerin cahil insanlar olduğunu vurgulamış; iftirasıza âşıklık, dosta kıza layıklık ya da bu yolda sadıklık olması gerektiğini "ah vah" ifadesiyle eleştirmiştir:

Hîç herze vü hezeyân ya kizb ü bühtânı
Kor mı gör o nâdânı ey v'ey n'idelüm ey v'ey (Hakîkî, K.566/35)
...
Bühtânsıza 'âşıklık dosta kıza lâyıklık
Bu yolda ya sâdıklık ey v'ey n'idelüm ey v'ey (Hakîkî, K.566/65)

5. İftira Atmak ve Müslümanlık

Rivayete göre Hz. Peygamber "*Hangi Müslümanlık daha faziletlidir?*" sorusuna cevaben "*Elinden ve dilinden Müslümanların salim kaldığı, zarar görmediği kimsedir.*" (Buhârî, İman:5) hadisiyle Müslüman kişiyi tarif etmiş ve "*Müminlerin iman bakımından en mükemmelî, ahlâkî en güzel olanıdır.*" (Buhârî, Edeb:38), "*Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz.*" (Buhârî, Mezâlim:3) şeklindeki hadis-i şerifleriyle Müslümanların birlik, beraberlik ve huzur içinde bir toplumda yaşamalarını, birbirlerine karşı saygılı ve ahlâklı davranmalarını istemiştir. İslâmî anlayışa göre insanlara kötü sözle hitap etmek, sövüp saymak, hor görmek, su-i zanda bulunmak, onların kusurlarını başına kakmak, ayıplarını araştırmak hoş değildir (Algül, 2020:133). Kalkandelenli şair Mu'îdî, özellikle merhametsiz ve zalim oluşu, eziyet etmesi sebebiyle kâfir ile sevgili arasında ilgi kurar. Sevgili, âşığa takındığı tavırdan dolayı kâfirdir. "Hey kâfir!" nidasıyla sevgiliye seslenen âşık, "Uğrumda ölmüyor diye bana eziyet etme, bir Müslüman'a yazıktır, böyle iftira etme." anlamındaki beytiyle kâfir-Müslüman zıtlığı içinde bu tür iftira söylemlerini hem bir mümine yakıştıramadığını hem de kimsenin hak etmediğini vurgular:

Yolıma ölmez diyü cevritme hey kâfir bana
Bir Müselmâna yazıktır böyle bühtân eyleme (Mu'îdî, G.409/4)

“Birinin aleyhinde söz söylemek, gıyabında hoşuna gitmeyen bir şeyi söylemek, arkasından çekiştirmek” (Şemseddin Sami, 2015:387) anlamındaki gıybet ile “bir kimseye aslı olmayan suç ve kötülükleri isnat etmek” (Şemseddin Sami, 2015: 495) manasındaki iftira kelimesi yakın anlamlıdır. Şair Hakîkî, “Birisinin gıyabında konuşmaktan ve iftira atmaktan utan; kullarının günah ve ayıplarını örten/gizleyen ve bağışlayan Allah’tan utan. Başkalarının ayıplarını gözleyip onları rezil etme” anlamındaki beytinde İslam inancının gıybet ve iftira edenlere karşı olumsuz bakışını vurgular. Nitekim Hz. Muhammed, “*Kim bir Müslüman’ın ayıbını örter, kusurunu bağışlarsa Allah da onun kusurlarını örter ve bağışlar.*” (Buhârî, “Mezâlim”, 3; Müslim, “Zikr”, 38.) hadisiyle başkalarının ayıbını veya kusurlarını araştırmamayı telkin eder:

Niçe bir gıybet ü bühtân utan settârdan utan
Niçe ‘aybını gözlersin ki halkı kılasın rüsvâ (Hakîkî, K.6/39)

Şair Kuddûsî de gıybet etmek, yalan söylemek, iftira atmak gibi kötü huyların Allah’a yaklaşımda bir engel olduğu için dili bunlara alıştırmamak gerektiğini vurgular:

Kalfildür ‘âşık-ı Mevlâ benim gibi yalancı çok
Alışmış dillerimiz gıybet ü bühtân ü yalana (Kuddûsî, 3/11)

Yalan ve iftira başta olmak üzere insanın içindeki her türlü kötülük, şeytanın bir hilesidir. Kur’an-ı Kerim’de “*Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, her günahkâr yalancıya inerler. Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır.*” (Şu’arâ, 26/221-223); “... Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.” (Hac, 22/30) ayetlerinden de anlaşıldığı üzere yalancılar ve iftiracılar şeytanın dostlarıdır. Şair Eşrefoğlu Rûmî, iftiranın kötülüğünü anlattığı beytinde “âdem” kelimesini birinci mısradâ âdem/adam, insan, ikinci mısradâ ise Hz. Âdem anlamında cinaslı olarak kullanır ve “adamsan kötülüğü esas alma.” diye nasihat eder. Hz. Âdem’in şeytanın hilesiyle cennetten kovulmasına telmihte bulunan şair, “Âdem’e iftira eden şeytandır.” sözüyle iftiranın şeytan işi olduğunu vurgular:

Âdemisen şerre bünyâd eyleme
İblis ola bühtan iden âdeme (Yorulmaz, 2020:135)

Mihrî de iftirayı şeytanın bir hilesi olarak görür. Âşık, rakibin iftiraları sonucu sevgilinin bu cennet gibi mahallesinden sürülmekten korkar. Bu yüzden şeytana benzettiği rakibe kimsenin uymamasını ister. Şeytan, Allah’ın cennetinden kovduğu ve insanları kötüye sevk etmekle görevli bir yaratıktır. Beyitte, Hz. Âdem ile Havva’nın cennetten kovulmasına şeytanın sebep olduğu olaya telmih yapılır:

Korkaram ağyâr bir gün yâr kuyundan beni
Südüre cennetden uymasun bu şeytân kimseye (Mihrî Hatun, G.171/4)

İnanışa göre iftira atanlar cennete giremezler. “*Bir kimse, bir müminde olmayan bir şeyi ona isnat ederse/iftira ederse, yaptığı iftiranın cezasını çekmeden Allah Teâlâ onu koyduğu cehennemden çıkarmaz.*” (Ebu Davud, Akdiye, 14; İbn Mace, Eşribe,4) ve “...*Kim bir Müslüman’a bir iftira ederse, Allah o kimseyi bu söylediği sözlerin*

vebalinden tamamen temize çıkıncaya kadar cehennem köprüsü/sırat üzerinde bekletir.” (Ebu Davud, Edeb, 36) Hadis-i şeriflerinde, başkasına iftira etmenin kul hakkı olduğundan, böyle bir suç işleyenin cezasını çekmeden bundan kurtulamayacağından söz edilir.

Sevgilinin kapısını cennete teşbih eden Ahmed Paşa, iftiracıların cennete layık olmadıklarını söyleyerek sevgilisinden gammaz rakibi kovmasını ister:

Sür kapından rakib-i gammâzı

Lâyık olmaz behište bühtâncı (Ahmed Paşa, G.300/6)

6. Kur'an'dan Klasik Türk Şiirine Yansıyan İftiralar

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin zaman zaman maruz kaldığı iftiralar anlatılmıştır. Söz gelimi Hz. Musa kendisine Allah tarafından mucize olarak verilen asa ile Mısırlı sihirbazları mağlup ettiğinde onlar gösterilen bu şeyin bir beşer eseri olmadığını idrak ederek imana geldikleri halde, Firavun ve yakın çevresi ona sihirbazlık (Tâhâ, 20/56-73; Kasas, 28/ 36); Hz. İsa'nın, Allah'ın kudretiyle babasız dünyaya geldiğini kabul etmeyenler Hz. Meryem'e iffetsizlik (Nisâ, 4/156; Meryem, 19/21; Tahrim, 66/12) isnat etmişlerdir. Hz. İsa, insanları birtakım belgelerle Hakk'a davet ettiğinde onun ileri sürdüğü delillere sihir demişler (Saff, 61/6) ve ona iftira atmışlardır. Müşrikler Hz. Peygamber'in mucizelerini sihir olarak kabul etmişler; onu kâhinlik, mecnunluk ve şairlikle itham etmişler (Saffât, 37/12-17; Zuhuf, 43/30-32; Tûr, 52/29-31; Kamer, 54/2), ona iftirada bulunmuşlardır (Algül, 2020: 132).

Kur'an-ı Kerim'de iffetsizlik iftirasına uğradığı bildirilen tek peygamber Hz. Yusuf'tur. Bilindiği gibi “Yusuf, köle olarak Mısır'da satıldığında çocuğu olmayan hükümdarın veziri onu alır ve karısına çocuğa iyi bakmasını, onu evlat edinmek istediğini söyler. Yusuf delikanlı olduğunda vezirin karısı, gönlünü ona kaptırıp ondan arzuladığı şeyi elde etmek ister; ancak Yusuf, efendisine ihanet edemeyeceğini söyleyerek ondan kaçır. Kapıya doğru koşan Yusuf'a yetişen kadın, onu arkasından yakalarsa da gömleği yırtılan Yusuf, onun elinden kurtulur. Kapının yanında vezire rastladıklarında kadın, Yusuf'un kendisine saldırdığını ileri sürerek ona iftira atar. Kadının kocası, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce karısının yalan söylediğini ve iftira attığını anlar.” (Yusuf, 12/20-29). Yusuf kıssasında geçen Yusuf'a atılan bu iftiradan başka, kurda atılan iftira ve babaya söylenen yalan da başka bir olaydır: “‘Ey babamız! Biz yarışa girmiştik. Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Bir de ne görelim, onu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın.’ dediler.” (Yusuf, 12/17).

Kur'an'dan ilham alınarak klasik Türk şiiri metinlerinde Hz. Yusuf'a ve kurda atılan iftiralar sık sık işlenmiştir. Şeyyâd Hamza'nın *Yusuf u Zelihâ* mesnevisinde Yusuf'un zalim kardeşleri, kurdu boynu bağlı bir şekilde Hz. Yakup'un huzuruna getirirler. Hz. Yakup, kurda Yusuf'un nerede olduğunu sorduğunda kurt, Tanrı'nın verdiği dille Yakup'a “sen peygambersin, uyan, peygamberler iftira etmez.” diye cevap verir. Daha sonra kurt, Hz. Yakup'tan destur ister ve diğer kurtları getirir. Hz. Yakup'a suçsuz olduklarını ve Yusuf'un nerede olduğunu bilmediklerini söyler:

Boynı bağılu Ya'kûb'a getürdiler
Yûsufı yeyen bu kurddur dediler
Ya'kûb ol kurda sorar Yûsuf kanı
Sen mi yedün eyt bana ol oğlanı

Verdi dil Hak Tanrı kurda söyledi
Verdi selâm Ya'kûba tap' eyledi
Eytdi yâ Ya'kûb nebîsin sen uyan
Kılmaya peygâmbler bühtân
Eytdi destûr ver bana tâ kim varam
Ne ki kurd var kamu bunda getürem
Ne yedüm ben ne yedi onlar anı
Bilmezem kim Yûsufun senün kanı (Şeyyad Hamza, *Yûsuf u Zelihâ*/154-159)

Ahmedî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sında da kurdun, Allah'ın verdiği dille dile gelmesi ve üzerindeki iftiradan kurtulması olayı anlatılır:

Dile gelüp kurd didi va'llâhi ben
Yimemişem oglunu bi'llâhi ben
...
Agzıma bunlar bu kanı sürdiler
Bu siyâk ile sana getürdiler
Bilmedim ben bunların ahvâlini
Böyle bühtân ile mekr ü âlini (Ahmedi, *Yûsuf u Züleyhâ*/213, 218, 219)

Bu açıklamanın üstüne elçi kurt, Hz. Yakup'tan müsaade ister ve diğer kurtların yanına varıp Yusuf'a niçin zulmettiklerini sorar. Bunun üstüne kurtlar, tüm bunların kendilerine bir iftira olduğunu, insan eti yememeye dair tövbelerinin olduğunu ve Allah hakkı için Yusuf'u yemediklerini dile getirirler:

Anlar iytdiler benî âdem bize
İftirâyı eylemiş hakkımıza
...
Ceddimiz bize vasiyyet eylemiş
Yimenüz âdem bu ilde söylemiş
...
Enbiyâlar meskenidür ülkemiz
Yimenüz âdem eti var tevbemiz
...

Söyle ana oglunu biz görmedük

Ol Hudâ hakkıyçün anı yimedük (Ahmedî, *Yûsuf u Züleyhâ*/240, 247, 249, 254)

H. Yakup, oğullarının bir hileyle kurda iftira attıklarını anlar ve onlara “Sizin bu yaptığınızı deliler bile yapmaz.” der. Toplumda yaptıkları her şeyle normal görülen delilerin bile böyle bir davranışının olamayacağı ifade edilerek iftiranın bir suç olduğu vurgulanır:

Söyledi ogullarına yâ benûn

Bu sizin itdiginiz itmez cünûn

Mekr idüpsiz ol sabî ma’sûma siz

Eylemişsiz zulmı ol mazlûma siz

Ol benim kurdlarım anı yimemiş

Bu sizin bühtânı kimse dimemiş

Sizden olmuşdur ne irmişse ana

Bu yalan akvâli düzmişsiz buna (Ahmedî, *Yûsuf u Züleyhâ*/280-283)

Gelibolulu Mustafa Âlî’nin kendisini tecrid ettiği “Felek kadını, eteğini çekip yırtarsa buna üzülmemek aksine Hz. Yusuf gibi iftiradan sevinç duymak gerekir.” anlamındaki beytinde Hz. Yusuf’un Züleyha’nın iftirasına uğraması olayı hatırlatılır:

Zen-i gerdûn çeküp dâmânını çâk itdi dirlerse

Ne gam ey ‘Âlî Yûsuf gibi eyle iftirâdan haz (G. Âlî, G.625/5)

Filibeli Vecdi de Gelibolulu Âlî’yi destekler bir söylemle masum kişinin iftiralarla zindana atılması sonucunda canının rahatta, şerefte, mutlulukta olduğunu söyler:

Salarlar bî-günâhı iftirâlar birle zindâna

Refâhiyyetde ‘izzetde sa’âdetde yüzer cânı (F. Vecdi, G.71/2)

Kur’an’daki “*Yusuf, ‘Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum.’ dedi. Rabbi, onun duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı. Şüphesiz ki O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” (Yusuf, 12/33-34) ayetine telmihte bulunulan beyitlerde ne kadar kötü ve çirkin bir itham olursa olsun “Salih kullar eninde sonunda temize çıkar.” düşüncesine dayanılarak iftira mağduru olmaktan gücenmemek aksine bundan sevinç duymak gerektiği vurgulanır.

Kur’an’da iftiraya uğradığı anlatılan bir diğer isim Hz. Meryem’dir. İffetini koruduğu için iman edenlere örnek gösterilen ve dünya kadınlarına üstün kılınan Hz. Meryem,² “Allah tarafından bir ruhun” (Meryem, 19/17)

² “Allah, bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem’i de inananlara örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi.” (Tahrîm, 66/12); “İrzini korumuş olan kadını da (Meryem’i de) hatırla. Ona ruhumuzdan üfleştik. Kendisini de oğlunu da âlemlere kudretimizi gösteren birer delil yapmıştık.” (Enbiyâ, 21/91); “Hani melekler, ‘Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.’” (Â-i İmrân, 3/42)

gönderilmesi sonucu hamile kalmış ve Hz. İsa'yı dünyaya getirmiştir. "Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: 'Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın! Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.'" (Meryem, 19/27-28) ayetlerinden insanların Hz. Meryem'e zina iftirasında buldukları anlaşılırken Kur'an'daki diğer ayetlerden ise Hz. Meryem'in iffetsizlik yapmadığı, Hz. Meryem'e yapılan davranışın büyük bir iftira olduğu ve attıkları iftiralar sonucunda bazı insanların kalplerinin mühürlendiği ifade edilir.³

Klasik Türk edebiyatında da Hz. Meryem'in masumlğu ve ona atılan iftiralar telmih yoluyla işlenmiştir. Şair Ahmedî, "O İsa gibi ölüleri diriltlen nefeslinin, Meryem gibi ismet sahibi, günahsız ve tertemiz oluşu ortadadır. O, Meryem gibi tertemizdir. Onun hakkındaki yalan yanlış söylentiler, ona isnat edilen iftiraların sebebi acaba ne ola?" anlamındaki beytinde, hem Hz. Meryem'e iftira atılması olayına telmihte bulunur hem de "ona bu suç ve iftira nedendir?" istifhamıyla memduhuna yapılan haksızlığa dikkat çeker:

Pâk-durur 'ismeti Meryem bigi ol 'İsî-demün

Pes nedendür ey 'aceb bu töhmet ü bühtân ana (Ahmedî, K.6/56)

7. Klasik Türk Şiirinde Âşık-Maşuk-Rakip Üçgeninde İftira

Altı asır süren klasik Türk şiirinin belkemiği şüphesiz aşktır ve bu aşk, âşık-maşuk-rakip üçlüsü arasında ve daha çok âşığın gözüyle anlatılan duyguların dile getirilişi şeklindedir. "Divan şiirinin teşrifatınca aşk, şair için dışında kalınmaz, mutlaka benimsenmesi ve terennüm edilmesi mecburi bir duygudur. Şairin aşk duygusunu şiirine mihver yapması, kendini muhakkak âşık pozisyonunda göstermesi bu edebiyatın uyulması şart olan adabındandır." (Akün, 1994: 414). Bu adap içinde uyulması zorunlu olan kurallar vardır ve bu kurallar da belli birtakım kalıplar doğurmuştur. Klasik Türk şiirinde sevgili, âşığa eza çektirmeyi âdet edinmiş bir vefasızdır. Âşık ise kendisine eziyet eden sevgilinin adeta mahkûmu ve sevgiliye ulaşma yolunda her türlü engeli göze alandır. Rakip, âşığın sevgiliye ulaşmasına ve sevgiliden ilgi görmesine engel olan, sevgilinin yanından hiç ayrılmayan kötü huylu bir tiptir.

7.a. Âşığa İftira

Klasik Türk şiirinde âşık, her zaman masum ve mağdurdur. Bazen sevgili bazen de rakip tarafından iftiraya uğrar. Şair Münirî, kendi gönlünü hem tecrid ederek hem de kişileştirerek "Gönlün aşk derdinden incindiği sözünü başkalarından duyduğunu, oysa gönülle buluşup konuştuğunda zavallı gönlüne iftira edildiğini" anladığını böyle bir şeyin olmadığını bildirir:

³ "Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın ayetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve 'kalplerimiz muhafazalıdır.' demelerinden dolayı başlarına türlü belâlar verdik. Onların kalpleri muhafazalı değildir, tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar inanmazlar.", "Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve 'Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük.' demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler." (Nisâ, 4/155-157)

Derd-i 'ışkundan dil incindi didilerdi bana

Dün buluşdum bu söz ol bî-çâreye bühtân imiş (Münirî, G.139/6)

7.b. Sevgilinin Âşığa İftirası

Klasik Türk şiirinde âşık, sevgilinin kuludur, onun uğruna canını feda etmeye hazırdır. Âşık başına gelen her eziyeti kabul etmek zorundadır ve onun isyana ve ilgi kesmeye asla hakkı yoktur. Sevgiliye candan bir kul olduğunu her fırsatta dile getiren âşık, “sevgili için can vermez.” yönündeki iftiralara karşı çıkar ve canını seve seve feda edebileceğini sık sık vurgular. Şair Celîlî, “Dostum!” nidasıyla sevgilisine seslenir. “Bana canını vermez dermişsin, Celîlî senin candan kulundur, ona iftira etme.” anlamındaki beytinde kendisini tecrid ederek sevgilinin yolunda kendi canını feda etmekten çekinmeyeceğini aksini düşünmenin kendisine iftira olacağını söyler:

Bana cân virmez Celîlî dir imişsin dostum

Ol senün cândan kulundur eyleme bühtân ana (Celîlî, G.1/10)

İftira atan genellikle sevgili, iftiraya uğrayan ise âşıktır. Âşık, sevgilinin aşkı uğruna her türlü cefaya katlanan ve bu uğurda her şeyden hatta canından bile vazgeçmeye hazır olandır. Âşığın bin canı olsa da hepsini sevgilisine feda etmekten çekinmez. Vefasız sevgili, âşığa “yoluma canını vermez” diyerek cefalar etmekte ve iftiralar atmaktadır:

Yoluma cânını virmez diyü cefâlar ider

O bî-vefâyı görün bana iftirâlar ider (Gelibolulu Âlî, G.331/1)

Şair Necâtî Bey, kendisini tecrid ederek sevgiliye seslenir ve “Necati, sevgiliden canını esirger, onun yolunda ölmez deme, o senin kulundur, kimseye iftira atma.” der:

Kul degüldür cân fedâ itmez Necâtî dir isen

Sümme vallâhi kulundur itme bühtan kimseye (Necâtî, G.541/7)

Âşığın gıdası ıstıraptır. Bu sebeple âşık, sevgiliden gelen eziyetlerden asla şikâyet etmez. Şair Sehabî, sevgiliye “dostum” diye seslenerek onun eziyetlerinden diğer insanlara şikâyette bulunmadığını, bunun aksinin kendisine atılan bir iftira olduğunu söyler:

Dime cevrümden Sehâbî halka şekvâ eylemiş

Dostum hâşâ ma'âza'llâh bühtandur bana (Sehabî, G.16/7)

Şair Edirneli Nazmî, sevgiliye hitap ettiği beytinde “tatlı dudağıma kandı diyerek iftira atma, bu susamış gönül, dudağının şekerine nerede/ne zaman kandı?” diyerek sevgilinin söylemlerini şaşkınlıkla karşılar ve sevgilinin bu sözlerinin iftiradan başka bir şey olmadığını, hayalini bile zor kurduğu bu tatlı dudağa kanmanın/doymanın mümkün olmadığını söyler. Şeker, tatlı anlamındaki “kand” ve “söylenilen sözün, anlatılan konunun

doğruluğuna, gerçek olduğuna inanmak, aldanmak” ile “doya doya yemek/çok içmek” anlamındaki “kandı (kanmak)” kelimeleri arasında bir söz oyunu yapar:

Kand-ı lebüme kandı diyü eyleme bühtân

Bu teşne gönül kanda lebün kandına kandı (E. Nazmi, G.6249/4)

Şair Kandî, “Ey sanem/put kadar güzel sevgili!” nidasıyla sevgiliye “La’l gibi kırmızı dudaklarının gül şekerine ne zaman kandım ki bana Kandî (kandı) diye iftira atarsın” der. “Kandî/kandı” kelimesiyle hem mahlası Kandî hem de kandî (şekerle ilgili, şekerimsi, şeker gibi) cinas sanatının yanı sıra kanmak/alданmak, kanmak/doymak anlamlarındaki “kandı” kelimesiyle de söz oyunu yapar:

Kande kandum ey sanem cüllâb-ı la'lün kandise

Kim bana Kandî diyü bühtân idersin her nefes (Canım, 2000:450)

Sevgilinin en belirgin özelliği âşığına karşı takındığı acımasız ve ilgisiz tavidir. Şair Mu’îdî, “O sarhoş gözlü sevgili uyurken ben onun dudaklarını öpmedim ki bana yok yere atılan bu iftira da nedir?” anlamındaki beytinde sevgiliyi öpmeyi bile hayal edemezken “uyurken beni öptü” şeklindeki bir ithamla kendisine iftira atıldığını söyler:

Öpmedüm ağzın uyurken ol gözi mestânenün

Ey Mu’îdî yok yire bunlar ne bühtândur bana (Mu’îdî, G.12/7)

Mu’îdî, “Gece uyurken dudaklarımı öptü diyorsan bari gel bir öpücük lutfet de iftira etmiş olmayasın.” anlamındaki bir başka beytinde sevgilinin hem dudağını esirgeyip bir buse vermemesine hem de iftira atmasına karşı çıkar. Onun iftiracı suçundan kurtulması için kendisine bir öpücük ihsan etmesini ister:

Öpdi dersen gice uyurken Mu’îdî leblerüm

Bâri gel bir bûse ihsân eyle bühtân olmasun (Mu’îdî, G.347/7)

Fuzûlî “Padişahım!” nidasıyla sevgiliye seslenir ve “Âşık, zulmedip sana zalim demiş. Güzel olanlardan kötü şey gelmez, bu sana iftiradır.” diyerek güzellerden gelenin cefa dahi olsa bir lütuf olarak kabul edileceğini vurgular. Âşık, sevgilisinde Allah’ın güzelliğini görmezse, sevgiliden gelen her türlü cefayı zulüm olarak düşünür. Bu yüzden de iyiye kötü dediği için kendisi zalim olur. Allah’tan gelen her şey güzeldir:

Padişahum zulm edüp âşık seni zâlim demiş

Hûb olanlardan yaman gelmez bu bühtândur sana (Fuzûlî, G.8/6)

7.c. Rakibin Âşığa İftirası

Klasik Türk şiirinde çeşitli tasavvurlarla dikkat çeken rakip, âşığa yaptığı kötülüklerle ön plana çıkar. Rakip, sevgiliden itibar gördüğü ve sevgilinin yanından hiç ayrılmadığı için âşığın en büyük düşmanıdır. Kötü huylu olan rakip, âşığın sevgiliye ulaşmasına ve sevgiliden ilgi görmesine engel olmak ister; âşığa iftiralar atar. Sevgili,

rakibin her sözüne inandığı için âşık da “Ey Allah’ım! Sevgiliye giderek, âşık senden canını esirger diyen rakibin iftirasından sen beni koru.” diyerek dualar eder:

Niçe bir dildâra varup cân dirîg eyler diye
Kıl beni yâ Rab rakîbün iftirâsından halâs (Mu’îdî, G.192/4)

Rakîp, âşık hakkında her zaman asılsız şeyler söyleyen bir iftiracıdır. Sözleri hep yalandır; o, iftirayı/yalanı âdet edinmiştir:

Âşıkun hakkında çok söz söyler inanma rakîb
’Âdet olmuşdur cihânda dostum bühtân ana (Mihri, G.3/2)

Âşık, aşk ve ayrılık derdiyle gece gündüz ıstırap çeker, feryat eder, kanlı gözyaşları döker, gün geçtikçe sararıp solar. Onun gözyaşı ve sararmış yüzü, âşıklığının en belirgin iki delilidir. Âşık, şer’î kurallara uygun olarak bunları iki şahit olarak seçmiş ve “yâr sevmez” diyen rakibin iftirasının yalan olduğunu ispatlamıştır:

Eşk ü çihrem devletinde yâr sevmez diyenün
İki şahid birle bühtânını yalan eyledüm (Münirî, G.194/3)

Sevgili, rakibin sözlerini dinler veya dinliyor görünür. Rakip, âşık hakkında gerçeğe uymayan sözler söyleyip onu sevgilinin gözünden düşürmeye çalışır. Şair Râsih’in “Hem şarap içmez hem de güzel sevmez demişler, Râsih’e iftira üstüne iftira atmışlar.” anlamındaki beytinde “hem şarap içmez hem de güzel sevmez.” diyerek âşığa iftira atan rakiptir. Bunların amacı âşığı değersiz gösterip sevgilinin gözünden düşürmektir. Sevgilisine rind bir edayla seslenen âşık, “Ben hem mey içerim hem de güzel severim.” demek ister:

Hem mey içmez hem güzel sevmez demişler hakkına
Eylemişler Rasih’e bühtân bühtân üstüne (Râsih, G.87/5)

Rakibin en önemli özelliği, sevgilinin ilgisine mazhar olabilmek için sürekli onun yanında bulunması ve âşığın sevgilisine ulaşmasına engel olmasıdır. Sevgiliyi âşıktan soğutmak için onu sevgiliye şikâyet eder ve ona iftiralar atar. Bu durumdan rahatsız olan Ahmed Paşa, sevgilinin rakibin sözlerine neden itimat ettiğini anlamakta zorlanır ve “Sevgili âşığın sırrını herkesten daha iyi bildiği halde neden rakibin iftirasını dinliyor, anlayamadım.” diyerek sitem eder. Aslında âşık ile maşuk arasındaki ilişki sırdır. İkisinin bilmesi gereken bu sır, diğer insanlar tarafından bilinince iftiralar başlar:

Çün cihândan yig bilür ma’sûk sırrın ‘âşıkun
Pes neden dinler rakîbün iftirâsın bilmedüm (Ahmed Paşa, G.191/10)

Ahmed Paşa, “Rakip, Ahmed için ‘sevgilinin eziyetini çekemez’ diyormuş. Bu iftira yersizdir. O seni candan seviyor.” anlamındaki beytinde kendisini tecrid ederek rakibi iftiracı olarak nitelerken bir taraftan da sevgiliye olan aşkını vurgular:

Ahmed için cevri çekmez der imiş müdde’i

Ol seni cândan sever yaraşmaz ol bühtân ana (Ahmed Paşa, G.1/10)

Fuzûlî'nin "Sevgili, düşmanın/rakibin sözüne uyup hasta Fuzûlî'ye eziyet eder, zulmeder. Ne kadar saftır, onun sözünün iftira olduğunu bilmez." anlamındaki beytinde rakip, düşman olarak nitelendirilir. Sevgilinin âşığına eza etmesinin esas sebebi düşmanların âşığa iftira atmasıdır. Rakip, âşığa iftira atarak aslında iyi bir şey yapmış; sevgilinin âşığa eziyetini arttırmıştır. Sevgilinin âşığına eziyet etmesi, aslında âşığa bir iltifattır, âşığın lehinedir. "Sevgili düşmanın sözüne inanarak eziyet ediyor, ne mutlu ki bu sözlerin iftira olduğunu bilmiyor." anlamı da düşünülen beyitte âşık, sevgilinin kendisine zulmetmesinden şikâyetçi değil, aksine memnundur. Beyitte şair, "sade" kelimesiyle bir zekâ oyunu yapmış ve hakiki sevgiliye sade demiştir. Hakiki sevgili/Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir olduğu için sadedir. İftira ise bir noksandır (Tarlan, 2001: 298):

Fuzûlî hastaya düşmen söziyle dost cevri eyler

Zihî sâde mu'âriz kavli bühtân olduğun bilmez (Fuzûlî, G.114/7)

Âşığın gözünde rakip, dinsiz ve kâfirdir. Sevgili de o kâfir rakibe uyup âşığa düşmanlık eder. Hayâlî Bey'in aşağıdaki beytinde rakip, sevgiliye âşığın onu terk ettiğini söyleyerek yalan yere iftira atar:

Terkün urdu deyü iğvâ eylemiş bî-dîn rakîb

Sevdüğüm vallâhi billâhi bu bühtândur bana (Hayâlî, G.98/4-4)

"Vazgeçmek, terk etmek, bir yana koymak" anlamlarıyla kullanılan "terkin urmak" ifadesi rakibin fitnesiyle âşığın âşıklık iddiasından vazgeçtiğini açıklamakta kullanılmıştır.

Âşık, sevgilinin cevri lütuf bildiğinden rakibin iftiralarından rahatsızlık duymaz:

Hayâlî cevri lutfun gibi tâ kim kabul etdi

Elem gelmez rakibin türlü türlü iftirasından (Hayâlî Bey, G.58/5)

7.d. Sevgiliye İftira İthamı

Klasik Türk şiirinde sevgilinin en belirgin özelliği zalim oluşudur. Bu durum çok doğal bir olay olduğu için âşık onun zulmünü hoş görür, lütuf ve kerem olarak kabul eder. Şair Mu'îdî "Ey put kadar güzel sevgili! Senin için âşıkları öldürmez, vefa etmeye meyillidir diyorlar, ama hâşâ bu sözler sana iftiradır." anlamındaki beytinde sevgiliden gelecek olan her türlü vefasızlığa ve cefaya razı olduğunu, bunlara katlanmayı vazife kabul ettiğini vurgular. Sevgilinin eziyetten ve cefadan vazgeçmesi, vefalı olması, âşıktan yüz çevirmesi demektir. Şair bu durumu sevgiliye bir iftira ithamı olarak görmekte ve sevgilinin vefaya meyilli olmasını bile düşünmek istememektedir:

Âşık öldürmez vefâya meyli var dirler velî

Sana bühtândur bu sözler ey sanem hâşâ seni (Mu'îdî, G.435/5)

Şair Mu'îdî, bir diğer beytinde "Ey gönül!" nidasıyla kendisini tecrid eder. Gül istiaresiyle sevgiliyi kasteder ve "eteği parçalanmıştır diye o gülden elini çekme" der. Âşık, sevgilinin yanından ayrılmayan ve kendisine de düşman olan rakibin sözlerinden sakınmasını telkin ederken sevgiliye iftira atılmasından da çekinir:

Çâk dâmândur diyü el çekme ol gülden gönül
K'ey sakın düşmen sözidür yâre bühtân olmasun (Mu'îdî, G.349/6)

Üsküplü İshâk Çelebi, "Vay be kâfir" sözüyle sevgiliye seslenir ve ondan gelen cefaları bir lütuf olarak gördüğü için onun küfrü terk etmesini istemez. Küfrü terk etti diye yok yere iftira edemeyeceğini söyleyen şair "hâşâ" diyerek sevgilinin Müslüman olmasına bile ihtimal vermezken bir taraftan da sevgilinin insafa gelmesi için "Müslüman olasin" diyerek temennide de bulunur:

Küfri terk itdü deyü yok yere bühtâna çekem
Vây be kâfir seni hâşâ ki Müselmân olasin (Ü.İshâk Çelebi, Mm.4/VI/2)

Muhibbî mahlasıyla gazeller söyleyen Kanunî Sultan Süleyman, "ey bî-vefâ" nidasıyla sevgiliye seslenir. Sevgili, vefasızlık ve zalimlikle o kadar bütünleşmiştir ki bunun aksini düşünmek bile mümkün değildir. Şefkat ve vefa göstereceğini söylediğinde göz göre göre kendisine iftira etmiştir:

Dostlar mihr ü vefâlar kılmağa ikrâr idüp
Göz göre ey bî-vefâ kendüne bühtân eyledün (Muhibbî, G.1829/3)

Kâtibzâde Sakıb, "ey gül!" nidası ve istifhamıyla sevgiliye seslenir, sevgiliden vefa kokusunun ümidini bile istemediğini, vefanın ona iftira olacağını ifade eder:

Senden ümîd-i bûy-ı vefâ olmasun dirüz
Ey gül bu iftirâyı sana olmasun dirüz (Sakıb, G.242/1)

Âşık bazen sevgiliden gelecek olan vefa kokusunun ümidini bile düşünmek istemezken bazen onun vefa göstermesini de temenni eder. Sevgili vefasız, merhametsiz ve zalimdir. Âşığa merhaba demez, göz ucuyla bile bakıp selam vermez. Şair, bunu utandığı için yaptığını düşündüğünü ve sevgilinin kendi kendisine iftira attığını söyler. "Galiba" ifadesiyle gerçek sebebin yerine getirdiği hayali sebepten şüphe duyarak şibh-i hüsn-i ta'lil sanatı yapar:

Bî-vefâdan merhabâ gelmez Necâtî kimseye
Galibâ utandugından kendüye bühtân ider (Necâtî, G.141/7)

Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzü, parlaklık ve yuvarlaklık yönüyle aya teşbih edilir. Behiştî'nin beytinde ay yüzü sevgili her nereden doğsa âşığın sinisini aydınlatmakta, neşelendirmektedir. Âşık bu durumdan o kadar memnundur ki sevgiliye cefa ediyor demek sanki iftira olacaktır:

Her ne yüzden togsa sînem sahnını pür şevk ider
Cevr ider dirsek biz ol meh-rûya bühtân eylerüz (Behiştî, G. 204/2)

Sevgilinin boyu, ince ve uzun şekli, salınarak yürüyüşü bakımından servi ile benzerlik ilişkisi içindedir. Servi genellikle bağda, çemende ve su kenarında bulunur. Sevgilinin boyu, dünyanın gül bahçesinde nazla yetişen fidandır. Gönül ehli olan âşıklar, sevgili dururken orada “mevûnluk” adını anmanın servi boylu sevgiliye iftira olacağını bilirler ve bundan kaçınırlar:

O nahl-ı nâz-perver var iken gülzâr-ı ‘âlemde
Bilürler ehl-i dil mevûnluk adı serve bühtândur (Âgâh, G.108/4)4

7.e. Sevgiliye ve Onun Güzellik Unsurlarına Özenen İftira Mağdurları

Ahmed Paşa'nın “Sevgilinin yanağına öyküenin aslında nesrin/yabani gül çiçeğinin olduğunu, laleye haksız yere iftira edildiğini ve miskin lalenin gönlünün/canının yakıldığını” anlattığı beytinde, sevgilinin yanağıyla lale arasında kırmızılık bakımından bir ilgi kurulur. Lale, gelincik demektir. Gelinciğin ortasındaki siyahlığın sebebi onun sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma neticesinde gönlünde veya bağrında yakılan bir yara olarak açıklanmış ve hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır. Ayrıca lale, bir iftira mağduru olarak kişileştirilmiştir:

Öyküenen ruhsârına nesrîn idi bühtân edip
Lâle miskinın tutup nâ-hak cenânın yaktılar (Ahmed Paşa, G.34/6)

Ahmed Paşa'nın “Ey Sabâ! O gül yanaklı sevgiliye benzemek istedi diye bağda lalenin yüzünü kan eyleme, bu iftiradır” anlamındaki bir başka beytinde de lale bir iftira mağdurdur. Sabâ rüzgârından lalenin sevgilinin gül yanağına özendiğine inanmaması, bunun bir iftira olduğu, laleyi cezalandırmaması ve kan içinde bırakmaması istenir. “Yüzünü kan etmek” tabiriyle lalenin kırmızılığı ile sevgilinin yanakları arasında teşbih ilgisinin kurulduğu beyitte lalenin kırmızı renkli olma nedeninin izahı da hüsn-i ta'lille yapılır:

Ey sabâ bâğda ol gül-ruha öykündü diye
Lâlenin yüzünü kan eyleme kim bühtândır (Ahmed Paşa, G.61/5)

Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzı ve dudakları, renginin kırmızılığı nedeniyle la'le; kapalı oluşuyla goncaya benzetilirken sevgilinin dişleri de gonca içindeki çiğ tanelerine teşbih edilir. Gelibolulu Âlî'nin beytinde gül bahçesinin sultanı olan gül goncası, sevgilinin la'l gibi kırmızı dudağına öykündüğü için taşlanmıştır. Taşlanmak kelimesi, taş atılmak anlamının yanı sıra azarlanmak, ayıplanmak demektir. Şair, şekil ve renk bakımından gülün üzerindeki çiğ tanecikleri ile taş arasında ilgi kurarak hem teşbih yapmış hem de çiğ tanelerinin oluşumunu güzel bir nedene bağlamıştır:

La'lüne öykündü diyü taşladılar goncayı
Jâleler gülşende itdi yok yire bühtân ana (Gelibolulu Âlî, G.55/3)

Mu'îdî, “Ahunun göbeğindeki güzel koku, senin saçının kıvrımına benzemeye çalışmaz. Bu kuru iftirayı ona kim attı bilemiyorum. Çünkü o bir miskindir.” anlamındaki beytinde “miskindir” ifadesini hem gerçek anlamda ‘miskin/uyuşuk’ hem de sevgilinin saçının misk kokusu olarak tevriyeli kullanmıştır. Böylece nâfeyi hem

sevgilinin saçına öykünemeyecek kadar miskin, tembelen hem de sevgilin saçının hammaddesi olarak tasavvur etmiş; böyle bir öykünmenin olamayacağını, bu kuru iftiranın ona nereden geldiğini sorgulamıştır:

Nâfe miskîndür ham-ı zülfüne öykünmez senün
Bilmezem kimden olupdur bu kuru bühtân ana (Mu'îdî, G. 5/2)

Şair Necâtî Bey'in "Nâfe, 'sevgilinin amber kokusu saçan zülfü varken bana misk adını vermek kuru iftiradır' der." anlamındaki beytinde sevgilinin saçının kokusunun miskten daha güzel olduğu vurgulanırken nâfe kişileştirilmiş; ayrıca nâfe, müşğ ve anber kelimeleri arasında renk ve koku dolayısıyla tenasüp yapılmıştır:

Nâfe dirmiş zülf-i 'anber-bâr-ı dil-ber var iken
'Âlem içre müşğ adı bir kuru bühtândur bana (Necâtî, G.8/4)

8. İftiranın Sorumlusu: Felek ya da Kader

Klasik Türk şiirinde şekil, yükseklik, renk ve hareket unsurları bakımından çeşitli tasavvurlara konu olan felek kelimesi, kader manasında ve daha çok olumsuz nitelendirmelerle karşımıza çıkar. Kader, Allah'ın ezelden ebede kadar olmuş ve olacak, iyi-kötü her şeyin zamanını, yerini ve her türlü özelliklerini ezelden bilmesi, takdir etmesidir. Kaza, insanın iradesi dışında meydana gelen ve hiçbir zaman engel olamayacağı, değiştiremeyeceği ve karşı koyamayacağı bir durumdur. İnsanoğlunun kaza karşısında her zaman rıza göstermesi gerekir. Ancak insan, kaderi bahane ederek, "kaderim böyleymiş" ve "nasıl olsa kaderde her şey belirlenmiştir" diyerek azmi, gayreti, çalışıp çabalama, tedbir almayı terk edemez. "Aklın varsa seçim ve önleminde yani gerekli önlemleri almada hata yapma; eğer gerekli tedbiri almayıp hata yaparsan da dönüp kadere iftira atma." anlamındaki bir beyitte amaca ulaşmak için gerekli olan her türlü tedbiri alıp gayret gösterdikten sonra kalben Allah'a bağlanıp ona güvenmek, sonucu Allah'tan beklemek gerektiği yani tedbirin kuldandan, takdirin ise Allah'tan olduğu vurgulanır:

Varsa aklın re'y ü tedbirinde noksân eyleme
Çünkü noksân eyledin takdîre bühtân eyleme (Özalp, 2012: 75)

Kanuni Sultan Süleyman'ın Şâhî mahlaslı şehzâdesi Bâyezîd, kendisine iftira atıldığını "canında gamın, gönlünde elemnin, başında belanın eksik olmadığını" başına gelen her talihsizlikten ve iftiradan feleğin sorumlu olduğunu belirtir:

Her zemân ol bî-vefâdan bir cefâ eksük degül
Cânda gam dilde elem başda belâ eksük degül
Hiç bilmem n'eyleyem yâ Rab 'acebdür tâlî'üm
Her yanadan göresin bir iftira eksük degül
Çarh-ı keş-reftâr elinden bu belâ-keş cânuma
Âh kim endûh u gam zecr ü 'anâ eksük degül (Şâhî, G.84/1- 3)

9. İftiraya Karşı Koruyucu Kalkan: Dua

İftira bir zulümdür ve iftiraya uğrayan da günahsızdır. Edirneli Nazmî kendisini tecrid ettiği beytinde iftira belasına karşı Allah'ın kulunu koruması için dualar ederken Allah'ın esirgeyen, kullarını her türlü iftiradan koruyan olduğunu da ima eder:

Hak saklaya kulin o belâdan ki Nazmiyâ
Bühtâna ugrayup ideler zulm bî-günâh (E.Nazmî, G. 6019/10)
Kulların hıfz ide Mevlâ-yı hafîz
Ugramakdan bir ulu bühtâna (E.Nazmî, *Mev'ize* 9/30)

Mihrî Hatun, şeytanın hilesi olarak kuru iftiraya uğramaktan çekinir. Allah'a "Şeytanın şerrinin farkında olmak ve kuru iftiraldan kendimizi korumak için bize yardım et." diyerek dualar eder:

Beklemek için şer-i şeytândan
Saklamak için kuru bühtândan (Mihrî, *Tazarru-nâme*/416)

Şair Ziyâî, "iddiacıların yalanından kurtulmak için yürekten ihlâs oku"mak gerektiğini belirttiği beytinde duanın gücüne inanır. Rakip, âşığın baş düşmanıdır ve "müdde"î diye anılır. Lügatte doğruluk, gerçeklik, hakikat anlamındaki "sıdk"ın zıddı olan "kizb", "sözün vakıya uygun olmaması, aslı olmayan bir şeyi anlatmak veya bu anlatılan şeyde birtakım değişiklikler yapmak suretiyle sözde eksiltmeler ve eklemeler yapmak" (Mütercim Âsim, 2013: 634-636) olarak tanımlanır. Bu beyitte yalan anlamındaki "kizb" kelimesi asılsız yalan anlamındaki iftirayı da düşündürür:

Halâs olmaga kizb-i müdde'iden
Ziyâ'î okuruz sıdk ile ihlâs (Ziyâî, G.200/5)

10. İftiracıya ve İftira Suçlusuna Ceza: Had ve Ta'zir Cezası

Sözlük anlamı "sınır çizmek, ölçü, menetmek, tarif etmek, ayırmak" olan ve Kur'an'da ceza ve cezayı gerektiren suç anlamında kullanılan "hadd", zina, zina iftirası, içki içmek, hırsızlık, yol kesmek, devlete isyan ve dinden dönme gibi suçlarına girmektedir (Yurtseven, 2001:270-271). İslâm ceza hukukunda "hadd", Allah hakkı olarak kabul edilmiştir. Kısas, kul hakkı olduğu için buna "hadd" denilmemiştir. Haddin dışında kalan yani Kur'an ve sünnetle belirlenmemiş, hâkimin veya yöneticinin takdirine bırakılmış cezalara ta'zir denilmiştir (Başoğlu, 2011:198-202). Kur'an'da "kazf" dışındaki iftiralara "hadd" gibi belirli bir ceza tayin edilmemiştir. Ancak bu, kazf dışındaki iftiraların önemsiz veya sorun teşkil etmeyecek türden olduğu anlamına gelmez. Kur'an, kişinin onur ve haysiyetine değer vermiş ve bunların korunması adına birtakım uyarılarda bulunarak kişiye maddi-manevi zarar verecek her türlü şeyden sakınmayı emretmiştir (Çatak, 2017:162).

Nâmî'nin "Ey Vaiz! Aşk erbabına uygun görülen cezanın hiç olmazsa mahşer gününde daha az sıkıntı vermesini umarız." anlamındaki beytinde zina suçundan dolayı verilen "hadd" cezasından söz edilir:

Vâ'izâ erbâb-ı 'aşka niçe bir hadd-i nizâ'

Umaruz rûz-ı cezâ olmaya bu denlü sudâ' (Nâmî, G.219/1)

İftira suçuna karşı hâkimin tayin ettiği ta'zir cezası yani hâkimin veya yöneticinin verdiği cezaların uygulandığı görülmektedir. Buradaki esas amaç iftiraya uğrayan kişinin iftira sebebiyle içine düştüğü durumun ya da bununla yaşamak zorunda kalmasının önüne geçilmek istenmesidir.

Klasik Türk şiirinde iftiracıya verilen ta'zir cezalarından birisi de suçlunun damgalanması ya da teşhir edilmesidir: Değerinin yeterince bilinmediğini düşünen şair Celîlî'nin güzel sembollerle halini anlattığı; güzellik, mal ve mülkün geçici olduğunu vurguladığı *Mehek-nâme* isimli mesnevisinde Zer ve Sim, Mihenk'e iftira atıp onu padişaha şikâyet ederler. Padişah, Mihenk'i de dinledikten sonra onun sadakatini ve her sözünün hikmete uygun olduğunu, ona iftira atıldığını anlar ve iftira atan Zer ile Sim'in teşhir edilmesini, alınlarına damga basılıp şehirde dolaştırılması emreder. O günden sonra Zer ile Sim, hep damgalıdır (Kazan 2001: 125-127).

Osmanlı döneminde iftira da dâhil olmak üzere yüz kızartıcı suçların cezası olarak sürgün uygulanmış özellikle yönetime muhalif olan kişilerin İstanbul'dan uzaklaştırılmaları sağlanmıştır (Acehan, 2008:12-29). İftira suçlularının sürgüne gönderilmesi bahsi klasik Türk şiirinde de işlenmiştir. Şair Hecrî'nin "Karabiber, senin benine benzeyemediğini görünce bu yüz karasıyla yani utancıyla Habeş diyarına gitti." anlamındaki beytinde yüz karası olan 'ben'in, siyahî insanların yaşadığı Habeş'e sürgün olarak gitmesi olayı hüsn-i ta'lil sanatıyla anlatılmış; "yüz karası" hem utanılacak bir durum hem de siyah renk/ben anlamında kullanılmıştır.

Gördi kim hâlüne bendeş olmadı fülful

Gitdi bu yüz karasıyla diyâr-ı Habeşe (Hecrî, G.123/3)

SONUÇ

Olmayan bir şeyi olmuş gibi anlattığı, başkası hakkında aslı olmayan sözler ve bilgiler barındırdığı için bir çeşit yalan olarak kabul edilen “iftira”ya en yakın kelime “yalan”dır. İftirayla ilgili olarak “kizb, ifk, bühtan, kavli-i zûr, mekr, hile”; yalanda ise “kandırma” ve bu anlama gelen “aldatma, mekr, hile dürûg” gibi kelimelere daha çok yer verildiği görülür. İfk, kazf, bühtan, kizb ve zûr kelimeleri anlamca iftiraya yakın olmakla birlikte, klasik Türk şiirinde iftira ve bühtân daha çok tercih edilmiştir.

İftira, insan hayatını olumsuz yönde etkilediği, insan ve topluma zarar verdiği için, her toplumda hem ahlâkî bir kusur hem de manevi bir hastalık olarak kabul edilmiş ve ayıplanmıştır. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde de iftiranın yarattığı kötü durumlara dikkat çekilmiş ve iftira, büyük günahlardan biri olarak kabul edilmiştir.

Yaşadığı toplumun bir ferdi olarak hayattan kendini uzak tutmayan klasik Türk edebiyatı şairleri, iftira konusuna karşı kayıtsız kalmamışlar; çoğu zaman kişiye maddi ve manevi sıkıntı veren iftirayla ilgili yaşananları, eserlerine yansıtmışlardır. Bazı şairler, iftira atmanın ve iftiraya uğramanın olumsuzluklara sebebiyet vermesinden dolayı insanları uyarmış; devrin insanına, bozulan dünya düzenine, toplumun aksayan yönlerine dikkat çekmek istemişlerdir. Bazı şairler de iftiraya ait kavram ve terimleri şiirlerinde kullanırken divan şiirinin geleneğinden, anlam dünyasından yararlanmışlardır. Klasik Türk şiirinde genellikle canını sevgiliye seve seve feda eden âşık ile iftira mağduru ve sevgili ile müfterî arasında, bazen de kuru iftiraya uğrayan âşık ile âşiğa iftira atmaktan çekinmeyen rakip arasında ilgi kurulmuştur.

Klasik Türk şiiri geleneği içinde iftira, en çok âşık, maşuk ve rakip arasındaki ilişki dâhilinde anlatılmıştır. Âşık, kimi zaman aşkıyla, kimi zaman canıyla ve kimi zaman da sevgilinin güzellik unsurları aracılığıyla sevgilinin iftiralarıyla sınıanmıştır.

Rakip zaten kötü ve çirkin bir tiptir. İftiraya sürükleyen kıskançlık veya çekememezlik, dedikodu ve gıybet, alaya almak, küçük düşürmek, kibirlenmek gibi kötü ahlâk ve alışkanlıkların hepsi rakipte vardır. İftira atanlar; cahil, kaba, kıskanç, kibirli, inatçı, yalancı, zalim, nankör olumsuz kişilik özellikleriyle anılır. Rakip, sevgiliyi âşıktan uzaklaştırmak için iftiralara başvurur. Her daim rakiple uğraşmak zorunda kalan âşık, asla yılmaz. Müfteriler, şeytana benzetilir.

Âşığın gözünde bazen beşerî bazen ilahî boyutta olan sevgili ve onun güzellik unsurları her şeyden üstündür. Bu bakımdan âşık, başka unsurların sevgiliye öykündüğünü duysa bile onlara iftira atıldığını düşünür. Dostluk ve güveni zedeleyip düşmanlığı arttıran ve toplumun düzeninin bozulmasına sebep olan riyakâr ve çıkarıcı tipler kıskançlıklarından âşıkla hep bir rekabet halindedirler. Kötü duygularla âşığın manevi nüfuzunu sarsmak amacıyla iftiralarda bulunurlar. Hakiki âşık, iftiralara karşısında bildiği yoldan giderek ve aşkının büyüklüğünün arkasına sığınarak iftiraları alt eder.

Tarihte cereyan etmiş iftira olaylarında hem müfteri hem iftiraya maruz kalanların durumları göz önünde bulundurularak iftiranın toplumda manevi bir hastalık ve ahlâkî bir zayıflık olduğu anlaşılmalı, dinen ve ahlaken yasaklanan iftiradan kaçınılmalıdır.

KAYNAKÇA

Acehan, Abdullah (2008). "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/5: 12-29.

Akdoğan, Yaşar (?). *Ahmedî Dîvânı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Akpınar, Ali (2011). Yalan ve İftira. *Somuncu Baba Dergisi*. Eylül 131: 17-19.

Akpınar, Şerife (2014). "Divan Şiirinin Söz Varlığında 'Yalan'". *Turkish Studies* 9/3 Winter: 43-78.

Aksoyak, İsmail Hakkı (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Divanlar*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Aktan, Muhammed Felad (2020). Taşlıcalı Yahya Bey'in Şehzâde Mustafa Mersiyesine Ontolojik Analiz Metoduyla Bir Bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 19: 398-412.

Algül, Hüseyin (2020). İslâm Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlîlî Bir Bakış. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9: 131-141.

Arslan, Mehmet (2018). *Mihri Hâtun Divânı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Aydemir, Yaşar (2017). *Ravzî Divanı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Aydemir, Yaşar (2018). *Behiştî Divânı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Bayak, Cemal (2017). *Sehâbî Divânı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Boz, Erdoğan (2017). *Hakîkî Divânı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Canım, Rıdvan (hızl.) (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yay.

Çağrıncı, Mustafa (1996). "Gıybet". İslam Ansiklopedisi. C.21.İstanbul: TDV Yay. 63-64.

Çağrıncı, Mustafa (1997). "Haset". İslam Ansiklopedisi. C.16.İstanbul: TDV Yay. 378-380.

Çağrıncı, Mustafa (2000). "İftira". *İslam Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul TDV Yay. 522-523.

Çatak, Muhammed Emin (2017). "Kur'ân-ı Kerîm'de İftira Kavramı". Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Çavuşoğlu, Mehmed (1982). "Şehzade Mustafa Mersiyesi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı* 12: 641-686.

Çavuşoğlu, Mehmed- M. Ali Tanyeri (1989). *Üsküblü İshâk Çelebi Divânı-Tenkidli Basım*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yay.

Gürgendereli, Müberra (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Kadiođlu, İdris (2017). *Diyarbakırlı Ahmedî Yûsuf u Züleyhâ*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Karaköse, Saadet (2014). “Yalancı Şairin Gözüyle Yalana Bakış: Klasik Edebiyatımızda Yalan” *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 51. Erzurum: 141-183.

Kavruk, Hasan- Bahir Selçuk (2017). *Filibeli Vecdî ve Dîvânı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Kazan Nas, Şevkiye (2017). *Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi. (İnceleme-metin)*. Konya: Palet Yayınları.

Kazan Nas, Şevkiye (2018). *Celîfî Divânı İnceleme-Metin*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Kazan, Şevkiye (2001). “Celîlî'nin Mehek-nâme'sinin İkinci Nüshası Üzerine”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 5: 121-136.

Kılıç, Filiz (2018). *Şâhî Dîvânı*. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Kırbıyık, Mehmet (2017). *Kâtib-zâde Sâkıb Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>(Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Kur'an-ı Kerim Meâli (2016). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Muallim Naci (2009). *Lügat-i Nâcî*. (hzl. Ahmet Kartal). Ankara: TDK Yayınları.

Mütercim Âsim Efendi (1235/1819). *el-Okyanusu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmusu'l-Muhît*. C.1, 2, 3, 4, 5, 6, (hzl. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi). 2013-2014. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

Oğuz, Fatma Sabiha Kutlar- Ayşe Yıldız- Tuba Işinsu Durmuş (2018). “Dîvân-ı Firâk-ı Esîrî [Sergüzeşt-nâme-Gazavât-nâme - Pend-nâme - Dîvân]”. KTB, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Özalp, N.Ahmet (2012). *Bilgelikler Divanı*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Parlatır, İsmail (2017). *Açıklamalı İslamî Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Soysaldı, Mehmet (2005). “Kur'an'da İftira Kavramı ve Müfterilerin Hükmü”. *Diyanet İlmi Dergi* 4 / 41: 110.

Şemsettin Sami (2015). *Kamus-ı Türkî*. (hzl. Paşa Yavuzarslan). Ankara: TDK Yayınları.

Şentürk, Ahmet Atillâ (2011). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tanrıbuyurdu, Gülçin (2014). “Patronun Hüsn-i Nazarından Mahrum Sürgünde Bir Şâir: Kalkandelenli Mu'îdî”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13, İstanbul: 125-140.

Tanrıbuyurdu, Gülçin (2018). *Kalkandelenli Mu'îdî Dîvânı*. KTB. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Tarlan, Ali Nihat (1992). *Hayâlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat (1992). *Necati Bey Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat (2001). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Taş, İbrahim (2017). *Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelîhâ*. KTB. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Tenik, Ali (2014). *Ahmed Kuddûsî Hz. Divanı*. İstanbul: Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı.

Türkçe Sözlük (2005). Ankara: TDK Yayınları.

Üst, Sibel (2018). *Edirneli Nazmi Dîvânı*. KTB. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Yavuz Orhan- Kemal Yavuz (2016). *Muhibbî Dîvânı I.C.* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/muhibbi-divani--takim-2-cilt-_604.aspx?CatId=271, (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Yazıcı Erişen, Gülgün (2017). *Edirneli Kâmî ve Divanı*. KTB. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Yurtseven, Yılmaz (2001). Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3-4/9: 265-292.

Zavotçu, Gencay (2007). "Bir Ölümün Yankıları ve Yahyâ Bey Mersiyesi". *ErzurumA.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 33: 69-80.